

Empresaris i obrers

a les colònies tèxtils durant el període 1898 - 1923*

El llarg, intens i conflictiu període de la història de Catalunya que va del desastre colonial de 1898 al cop d'estat del general Primo de Rivera es va caracteritzar per una intensa crispació social fruit de la crisi econòmica i política, front la qual polítics, industrials i moviment obrer tenien actituds i propostes ben diferents. Aquest període, conegut amb el nom de Regeneracionisme, ha estat objecte de molts i bons estudis en els últims anys, tant a nivell general, però molt especialment pel que fa a Barcelona i a Catalunya.

Malauradament encara en sabem poc de com van repercutir els fets polítics i socials que es van viure a la ciutat de Barcelona en les colònies tèxtils catalanes. Tot sembla indicar que a les colònies, aquests foren anys de relativa calma, de triomf de la pau social i del sistema de colònia. Cal pensar, però que en cap moment es baixà la guàrdia i que els elements de control sobre la població treballadora es sofisticaren i continuaren actuant amb molta efectivitat, al menys fins l'any 1931.

A les colònies no es van viure amb la mateixa intensitat les vagues generals ni els conflictes que trasbalsaren Barcelona des del 1902 fins el 1923, però els industrials, els amos de les colònies que vivien a la capital ho van viure de ple i es lògic pensar que extremaren la vigilància i el control a la colònia. Gairebé la totalitat dels seus despatxos comercials estaven ubicats als carrers Caspi i la Ronda Sant Pere, al cor de la Barcelona revolucionària. En aquests anys, més que mai, la llarga distància que separava les fàbriques de riu de Barcelona devia considerar-se com un gran valor.

Industrials i polítics

Des dels primers anys de la restauració (1876-1898) els industrials tèxtils catalans es van implicar i van col·laborar amb el nou sistema polític, i van reclamar i aconseguir el seu paper en l'estructura dels partits dinàstics, ocupant càrrecs importants a l'administració local –Ajuntaments i Diputacions...– i fins i tot foren escollits com a diputats i senadors a Corts (1). Lluís G. Pons i Enrich, propietari de la colònia Pons de Puig-reig es va presentar a les eleccions a Corts l'any 1899 al districte electoral de Berga sota la bandera del partit liberal i es va enfrontar a Antoni Rosal, l'amo de la colònia Rosal de Berga, que ho feia sota les sigles del partit conservador. Les eleccions foren guanyades, àmpliament, pel candidat liberal però tots dos van fer servir les seves influències en el territori i tots els mecanismes que el sistema caciquil havia generat des de l'època de Cánovas del Castillo (2). Ambdós industrials, i també José E. de Olano Loizaga, propietari de les mines de carbó, i Ramon Pujol Thomas, van fer i desfer, a la comarca, i es van repartir els càrrecs i el poder.

Només cal recordar que els més grans industrials cotoners de l'època foren propietaris de colònies tèxtils. L'exemple més destacat és el d'Eusebi Güell i Bacigalupi, fundador de la gran colònia de Sta. Coloma de Cervelló, destacat dirigent del Centre Català, i que com Sedó, Rusiñol, Bosch i Alsina, i Monegal van fer-se notar dins les files del catalanisme polític; més tard, els seus fills Santiago, fou promotor de la federació *Monarquica Autonomista*,

Tomàs Viladomiu Bertran (1809-1887) i Agustí Rosal Sala (ARXIU ARB)

el de Comte de Güell, i a José de Olano, propietari de les mines de Cercs i la fàbrica de ciment, el de Comte de Fígols.

Aquests són alguns exemples; la reconstrucció de les biografies dels industrials de colònies ens il·lustraria molt bé aquesta estreta relació amb el món de la política del període que estem repassant. La seva militància conservadora i la fidelitat a la monarquia està més que provada, llevat d'alguna excepció notable com la d'Eduard Calvet, propietari de la colònia del Pelut, a la conca del Ter, que militava al Centre Nacionalista Republicà. Més que polítics eren, però empresaris, i tots, els que hem esmentat i la resta, formaven part d'associacions i organitzacions patronals per la qual cosa eren portaveus d'aquestes i defensors fidels dels interessos econòmics de classe més que d'ideals polítics, i per aquesta raó la defensa del proteccionisme i la crítica constant a l'intervencionisme estatal en matèria social i econòmica van ser la seva bandera ideològica.

i Joan Antoni, amic de Primo de Rivera.

Ferran Fabra i Puig, propietari de la colònia Borgonyà, fou diputat provincial i senador pel partit liberal fins que més tard s'afilià a la *Federación Monarquica Autonomista*, essent també un dels homes forts durant la Dictadura de Primo de Rivera. Homes importants de la Lliga Regionalista eren Albert Rusiñol, l'amo de la colònia del mateix nom de Manlleu, i Antoni Sedó. Esteve Monegal i Nogués, propietari de la colònia de l'Ametlla de Casserres, fou un membre destacat del partit conservador, alcalde de Barcelona i senador. En alguns casos el reconeixement social va culminar amb la concessió pel rei Alfons XIII d'un títol nobiliari, com els donats el 1908, a Eusebi Güell,

Anys de crisi econòmica

El període 1898-1923 és també un període de crisi tot i que el sector tèxtil català aconseguí aguantar relativament bé la pèrdua del mercat colonial. La depreciació de la pesseta, una bona xarxa de distribució del cotó en mans de comerciants catalans, i alguns instruments col·lectius instrumentalitzats pels empresaris – la creació de tot tipus d'associacions – són, en paraules de Jordi Alocar de Motes (3), les raons que expliquen que el sector aconseguís mantenir la producció. L'any 1910 la indústria tèxtil encara representava prop del 80% de la indústria catalana però la diversificació industrial creixia i els sectors de la indústria hidroelèctrica, la metal·lúrgia i la química destacaven amb força.

del Ter encara s'hi concentraven el 41,2 % de la filatura i el 37,8% del teixit de Catalunya.

La problemàtica social

A les colònies del Llobregat la “pau social” s'havia imposat des de l'any 1890. Un llarg període de conflictes, de 1883 fins el 1890, havia sacsejat la conca, i els industrials van aprendre molt bé la lliçó. Fou a partir d'aquesta data que començaren a aplicar, fil per randa, polítiques paternalistes concretades en el control dels treballadors i en un augment espectacular dels serveis a les colònies:

Els habitants de Viladomiu Nou el dia de la inauguració de la Torre de l'Amo, l'any 1905 (ARXIU CONSORCI PARC FLUVIAL DEL LLOBREGAT)

dors de colònia, més forta i col·laboradora a les colònies que a la resta de les fàbriques urbanes. Els que s'adapten al sistema podran prosperar, fins i tot assolir càrrecs importants i de confiança; els que no ho fan no resistiran la pressió i abandonaran la colònia, buscant riu avall feina i llibertat.

Els fruits es van fer visibles ben aviat, i al mateix temps que el dia a dia demostrava l'efectivitat del sistema, s'anava gestant un corpus ideològic que va validar, encara més, la seva política social. A les nombroses publicacions dels metges higienistes s'hi afegí, l'any 1891, l'encíclica “*Rerum Novarum*” de Lleó XIII, amb la qual cosa els capellans dels bisbats de Vic i de Solsona, i molt especialment els capellans de colònia –capellans no d'un món rural sinó capellans de nuclis industrials en

llorar la colònia a partir del 1903. Gràcia Dorel-Ferré ho resumeix clarament quan diu: “*la vigilància estricta dels obrers, una presència constant entre ells, una generositat calculada envers ells, tot explica que ni el 1913 ni el 1919 els obrers de can Sedó no s'unissin als moviments de vaga que s'estengueren, en dues ocasions, per tot el país. Entre ells tres, els germans Sedó s'havien repartit la tasca, i el sistema que havien adoptat funcionava extraordinàriament bé: l'edat d'or de la colònia Sedó no viuria cap crisi abans de la guerra civil del 1936*” (4). Un cas semblant és el de la colònia Borgonyà, al Ter; la primera vaga es va viure el 1898-1900, fou la que afectà a tota la conca del Ter i del Fresser, i la segona l'any 1927 en plena dictadura de Primo de Rivera i fruit d'una imposició horària de 48 a 52 hores per part de la direcció de l'empresa (5).

I és que al Ter i al Fresser els empresaris de colònies encara no havien creat serveis importants per als seus treballadors; les colònies eren molt més senzilles que les del Llobregat, i les fàbriques dedicades majoritàriament a la filatura estaven immerses en un procés de renovació tecnològica que comportava la substitució de les selfactines per les contínues, i també la substitució de mà d'obra masculina per femenina, més barata, reconversió que al Llobregat s'havia fet progressivament i lentament i que es veia apaivagada pel fet que bona part de les colònies filaven i teixien cotó i d'aquesta manera els homes s'ocupaven majoritàriament als telers o als serveis auxiliars (manyaneria, paletes, electricistes, etc.). Per aquesta raó entre 1899 i 1901 es produí un període de forta conflictivitat a tota la conca que es saldà amb la derrota dels obrers i el desprestigi de l'organització sindical amb la immediata pèrdua d'afiliats, desarticulació i desmembrament de les seves organitzacions. Pels empresaris fou un excel·lent camp d'operacions per a futures actuacions, tal i com s'ha demostrat àmpliament en els estudis fets per Gemma Ramos i Soledad Bengoechea (6), pel que fa especialment a la vaga de 1902.

A partir de 1901, després de la derrota de les associacions de

Els grans empresaris tèxtils aprofitaren la situació per diversificar les seves inversions, i n'és un bon exemple el dels Güell. També van saber aprofitar, amb escreix, la conjuntura favorable dels anys de la guerra europea, conscients que es tractava d'un període de curta durada i per això arreu de les colònies es van doblar els torns de treball, es van fer rendir les màquines al màxim, s'aprofità per instal·lar generadors de corrent continu a les turbines i per canviar la maquinària més obsoleta. L'any 1932 a les conques del Llobregat i

guarderies, escoles de nens i de nenes, monumentals esglésies, botigues, cafè i casino, teatre i esports, una munió de serveis i d'infraestructures que durant molts anys seran molt superiors a les que ofereixen els pobles, caps del terme municipal.

Els mateixos empresaris impulsaran la creació de societats mutuais per a fer front a accidents i malalties i implicaran decididament en la tasca de la pau social als mestres, capellans, directors, majordoms i contramestres, creant també, una elit de treballa-

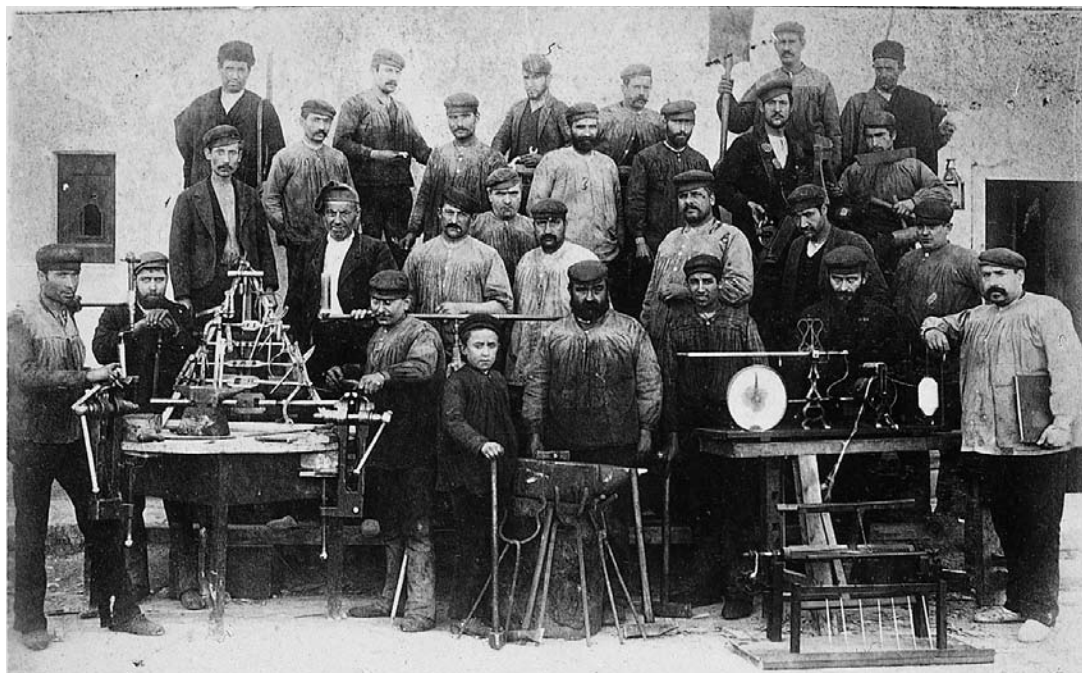
mig de zones rurals–, es fan afanyar a col·laborar amb els amos al mateix temps que complien amb els manaments de l'Església. Fins i tot Enric Prat de la Riba, home de la Lliga Regionalista, col·labora amb l'aportació d'un document essencial, la “*Ley jurídica de la empresa*” l'any 1898. Tot el capítol sis d'aquest document està dedicat a lloar els avantatges del sistema de colònia i fins i tot l'obra està dedicada a Eusebi Güell, el fundador de la colònia Güell.

A la colònia Sedó, els amos concentraren els seus esforços a mi-

treballadors del tèxtil, foren les del metall les que van assumir el lideratge en el panorama sindical català. Després de dos mesos de vaga en demanda de la jornada laboral de 9 hores, els treballadors del metall aconseguiren que tot el moviment obrer de Barcelona es sumés a la seva reivindicació i es declarà la vaga general. Reprimida pel govern amb l'exèrcit, es saldà amb morts, ferits, empresonats, repressió i una por terrible per part de l'empresariat que adonà de la força del moviment obrer l'endemà mateix de la vaga esclataren les reaccions contra el govern i unes propostes concretes per que mai més es tornés a produir una situació semblant. Les associacions d'empresaris i la mateixa Lliga Regionalista analitzaren el conflicte, i es centraren en dues qüestions: el paper dels treballadors i l'actuació de l'Estat.

Pel que fa als primers, fins i tot s'arribà a considerar-los víctimes de la manipulació anarquista, d'elements instal·lats a Barcelona, però les crítiques a l'actuació governamental van ser ferotges fins al punt d'acusar el govern dels fets ja que impulsava un seguit de lleis socials que no feien res més que estimular les reivindicacions obreres i immiscir-se en temes que no competien a l'Estat.

L'any 1900 el govern havia aprovat les lleis d'accidents de treball i la que regulava el treball de dones i nens, i s'estava treballant en molts altres projectes legislatius. Des de Catalunya es considerava que aquesta legislació era massa generalista, que no responia a la realitat de les empreses i dels treballadors, i que, evidentment, era massa tova i permissiva. Per aquesta raó es fàcil entendre que l'endemà mateix de finalitzada la vaga el president de la Cambra de Comerç Josep Monegal i Nogués, l'amo de la colònia de l'Ametlla de Casserres o de Monegal, al Berguedà, es reunís amb els presidents de la *Societat Econòmica de Amigos del País*, l'*Institut Agrícola Català de Sant Isidre*, el *Foment del Trabajo Nacional*, l'Ateneu Barcelonès, la Lliga Industrial i Comercial i el Centre Gremial i que es constituís una comissió permanent que acordà mesures conciliadores amb els

Treballadors de la secció de manyaneria de Viladomiu Vell
ARXIU VILADOMIU PORTABELLA, CAL MARÇAL,
INDUSTRIAL PUIG-REIG SL

treballadors –indemnització dels sous perduts, subscripció a favor de les víctimes–, un conjunt de mesures socials tal com la creació d'un patronat per a joves sense família, portar a terme el projecte elaborat pel doctor Robert per fer front a la misèria de la ciutat, crear cases d'acolliment, potenciar l'educació i formació dels treballadors, crear cooperatives de consums, i estudiar la creació de jurats mixtes per a solucionar conflictes.

Quin protagonisme va tenir Josep Monegal en aquestes propostes? Creiem que fou molt important ja que aportava a la comissió una experiència notable en aquest camp. La colònia Monegal –coneguda avui amb el nom de Ametlla de Casserres– comptava amb escoles, església, fonda, cafè, botigues, un conjunt de serveis que feien que el que ell anomenava "l'harmonia social" fos efectiva i per tant les seves propostes no eren només una teoria sinó que comptaven amb una experiència pràctica. Era sens dubte un home de prestigi que portà les seves teories catòlico-socials més lluny de la colònia, impulsant la creació de la *Caixa de Pensions per la Vellesa i l'Estalvi* i l'*Institut Social*, una entitat dedicada a fomentar els estudis sobre aquesta temàtica que fou el

precedent del Museu Social. En aquesta mateixa direcció presidí la junta del *Patronato de menores abandonados y presos* i sempre, fins a la seva mort el 1931, es mostrà actiu en tots els conflictes socials que li tocà viure. Per aquesta raó fou ben considerat entre alguns sindicalistes, especialment per la seva tasca conciliadora, però no s'estalvia de felicitar les autoritats militars per la repressió efectuada durant la vaga de la Canadenca.

En aquesta mateixa línia cal esmentar també a Albert Rusiñol, president de l'Associació d'Empresaris del Ter i del Fresser, que arran de les vagues de 1899-1901 al Ter presentà als treballadors de Manlleu un projecte de creació d'una junta de conciliació, un jurat mixt i una mutualitat, projecte que presentà l'any 1902 a les Corts amb el nom "*Bases para la creación y funcionamiento de Jurados Mixtos en Manlleu*" (7).

La resposta del govern, però fou continuar amb la línia iniciada el 1900 promulgant noves lleis socials –l'any 1904 la llei del descans setmanal– i noves institucions, com el *Instituto de Reformas Sociales* (IRS) el 1903, que no eren més que respostes puntuals i poc efectives a la gran vaga de 1902. L'IRS tenia clars precedents en l'antiga *Comisión de Reformas Sociales* creada el 1883, fruit també de les vagues i crispació social dels anys anteriors, per la qual cos no fou mai una institució ben considerada per la patronal que l'acu-

sava d'afavorir els treballadors, molt especialment durant el dur període 1917-1920. En realitat es tractava d'una institució lenta, feixuga, de caràcter consultiu i administratiu que l'any 1917 encara hi havia aconseguit elaborar el reclamat cens obrer i patronal, que fou un dels primers encàrrecs que se li van encomanar.

En realitat les Junes Locals, hereves de les velles Junes locals de la *Comisión de Reformas Sociales*, es limitaven a reunir-se periòdicament, a escollir els seus representants i a dirigir peticions al govern, gairebé sempre favorables als empresaris. Això es, al menys, el que es desprèn de la reduïda documentació que van generar les Junes dels municipis de Puig-reig i de Gironella, els que tenien més nombre de fàbriques i de colònies de la comarca del Berguedà. Al terme municipal de Gironella hi havia les colònies de Viladomiu Nou, Viladomiu Vell, Cal Bassacs –amb tres fabricants instal·lats, i cal Metre; a Puig-reig les de Cal Prat, cal Casas, Cal Pons, Cal Marçal, Cal Vidal, Cal Riera i l'Ametlla de Merola. Ja ho hem dit abans que a les colònies hi havia molt control i molta vigilància, i molta pau social; amb tot es fa difícil pensar que els únics problemes existents entre treballadors i Empresaris fossin els que arribaven a la Junta i que sempre tractaven sobre la pèrdua d'hores de treball per manca d'aigua al riu Llobregat i la petició, per

unanimitat, de tots els membres de la junta, que aquestes hores es poguessin recuperar treballant una o més hores al dia durant els mesos en què el riu portava aigua suficient. Curiosament els mesos en què el riu es comportava generosament eren sempre els d'octubre a juny; cal preguntar-se si es que no hi havia, com hi ha avui, hiverns secs, i on s'havien amagat les pluges generoses a la capçalera del riu, sempre presents durant l'agost i el setembre (8).

Pel que fa a la confecció del cens, la Junta local de Puig-reig va complir el requisit de completar l'enquesta l'any 1903, tot i que amb respostes ben discretes (9) que val la pena de conèixer. A la pregunta "*referente a las condiciones del obrero ó sea salario mínimo, medios de vida, habitación, beneficios, instrucción, huelgas etc*" s'indica que amb un nombre de 2010 treballadors, els sous setmanals són de 20 pts. els homes, 17 les dones i 7 els nens (sense especificar la seva edat); quan al nombre d'hores de treball, la resposta és més concreta: hores màximes, ordinàries i mínimes en horaris diürns i nocturns (horari màxim de dia 11'30h i de nit 9'30 h; horari ordinari i mínim de dia 11 h i 9 de nit). Esmenta també que *existien en todas las fábricas de esta localidad barrios especiales para los obreros en donde habitan una parte de estos y los restantes entre el resto del terreno municipal y en los pueblos vecinos*, i que existeixen *algunas instituciones de previsión y auxilio solo para socorrerse mutuamente los*

obreros en casos de enfermedad. Los dueños de algunas fabricas tienen tambien asegurados sus obreros en compañías autorizadas por el Gobierno por accidentes del trabajo. El qüestionari fa esment a l'existència d'11 escoles particulars i 3 de públiques i ressenya els preus dels productes bàsics alimentaris.

Fins l'any 1906 no es va crear el cos d'inspectors de treball i quan aquests van començar a efectuar inspeccions a les fàbriques de les colònies anunciaven prèviament la seva visita. La història oral confirma que els nens i les nenes treballaven a la fàbrica de cal Pons de Puig-reig a edats inferiors als 9 anys i que al crit conegut de *Que vé el llop!*, ells i elles sabien que havien d'enfilarse escales amunt fins a les golfes de la fàbrica i amagar-se fins que l'inspector de treball hagués abandonat l'edifici; tot seguit tornaven a treballar, tal i com ho feien les hores abans de la visita de l'inspector (10).

L'any 1919 el president de l'Associació de Fabricants de l'Alt Llobregat, Antoni Serra soci propietari de la colònia l'Ametlla de Merola, informava la junta local de IRS de la publicació de la nova *Ley de Jornada laboral* que estipulava que aquesta no podia ser superior a les 8 hores diàries; en la mateixa carta sol·licitava que la Junta de Gironella demanés al Govern permís per treballar 9 hores diàries al·legant que les fàbriques de muntanya, —així es qualificaven les fàbriques de les colònies—, depenien de l'aigua del riu i necessitaven aquesta

Vista de Viladomiu Vell a la dècada dels anys vint del segle passat
ARXIU VILADOMIU PORTABELLA, CAL MARÇAL, INDUSTRIAL PUIG-REIG SL.

exempció de la llei. No cal dir que la Junta de Gironella, per unanimitat va acordar fer la petició al Govern i atendre d'aquesta manera els requeriments dels empresaris. I es que les Junes dels pobles de colònies estaven formades per l'alcalde, el metge, el capellà, cinc empresaris —que delegaven en els directors— i cinc representants dels treballadors que eren els homes fidels de l'amo, sovint majordoms, encarregats o escriptors.

I és que als pobles era tot més fàcil de controlar; a Barcelona la Junta Local de l'IRS fou molt criticada i els empresaris van fer gecs i mànigues per intentar desacreditar-la i neutralitzar-la, al mateix temps que qüestionaven i criticaven l'abundant legislació social que els governs impulsaven, sempre a remolc de la conflictivitat: l'any 1908 van crear l'Institut Nacional de Previsió (INP), el 1909, després de la Setmana Tràgica, es publicà la Llei de vagues, i el 1911 la de Contractes d'aprenentatge, després de la fundació del Sindicat anarquista CNT, i la regulació de la Jornada de 8 hores i la Llei de Jubilació obligatòria van seguir la vaga de la Canadenca el 1919.

Els empresaris apostaven per altres fórmules, i molt especialment per l'organització emparats, com els sindicats i tota mena

d'associacions, per la Llei General d'Associacions vigent des del 1887. No fou, però fins el 1909, després de la Setmana Tràgica, que van fer un pas endavant, intentant que les moltes associacions que els agrupaven esdevinguessin també organismes de resistència empresarial capaces de fer front a la creixent i cada cop més efectiva organització i força del moviment obrer. Per aquesta raó les diferents associacions que agrupaven empresaris tèxtils crearen, l'any 1913, la Federació de Fabricants de Filats i Teixits de Catalunya, liderada per membres destacats del Foment del Treball Nacional, en resposta a la fundació de la CNT.

Entre les moltes associacions d'empresaris, el Foment (FNT) fou una de les més actives. Afectada fortament per la crisi econòmica del període 1914-1923 i trasbalsada per la conflictivitat social d'aquests anys, cada cop més violenta i continuada, es reconvertí cap a una associació de resistència i desenvolupà una intensa activitat de pressió política contra el govern i de pressió social contra el moviment obrer. Foren els homes del Foment els que s'enfrontaren més a l'IRS, es queixaren continuaven del fet que el retir obrer fos imposat per reial decret pel fet que l'assegurança només la pagués l'Estat i els patrons i en proposà un projecte alternatiu, i lluitaren amb força contra la imposició de la jornada laboral de 8 hores decretada el 1919, i fan aconseguir alentar i fer poc efectiva la seva aplicació.

Destacats empresaris de colònia formaven part de FNT i fins i tot de la Comissió que es constituí el 1921 que s'especialitzà en recolzar les accions dels empresaris i recollia fons per a recolzar les iniciatives que duïen a terme per a protegir els seus interessos industrials. Aquesta comissió fou presidida per Antoni Pons i Erola, l'amo de cal Pons de Puig-reig i en formaven part Salvador Casacuberta i Albert Rusiñol de la conca del Ter i el mateix Lluís A. Sedó. De la mateixa junta directiva del FNT eren Albert Mata i Julià, gerent de la companyia L. Mata i Pons que tenia la fàbrica de Cal Casas de Puig-reig i Eusebi Güell i López (11), entre altres.

Fou a partir de Setmana Tràgica, els fets de la qual s'analitzen en altres articles d'aquets mateix dossier, i especialment de la crisi de 1917 que les organitzacions patronals feren un pas endavant i amb l'objectiu de contrarestar el moviment obrer optaren per una nova estratègia. Els arguments de Josep Monegal i Nogués ja no servien, havien fracassat, totalment a les ciutats industrials, i calia utilitzar procediments més efectius: el lock out, les caixes de resistència, les llistes negres de treballadors, els grups de pressió, els sindicats lliures, i fins i tot els procediments més violents del pistolisme i el sometent (12).

La vinculació cada cop més creixent entre la jerarquia eclesiàstica catalana i les classes dirigents és proporcional a l'augment de l'anticlericalisme que arriba al seu punt més àlgid durant la Setmana Tràgica de 1909, els efectes de la qual també es van fer sentir a les colònies, tot i que no pas amb brots ni manifestacions d'anticlericalisme, que creiem que era latent. Sinó, com ens podem explicar la violència anticlerical que va escl-

tar a les colònies durant la Guerra Civil de 1936-39?. Creiem també que l'èxit de la política social dels empresaris de colònia tenia però una data de caducitat, com l'anticlericalisme, la revolta social i la violència es mostra amb tota la seva cruesa entre 1936 i 1939.

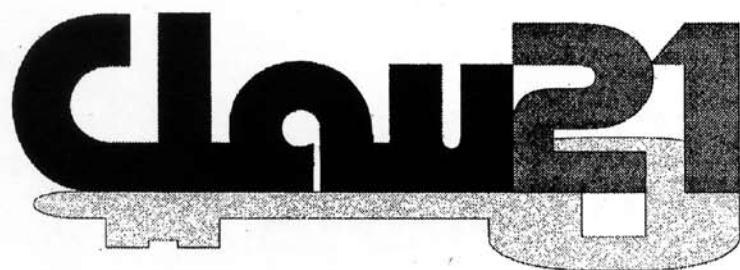
Notes

- (1) CAÑELLAS, Cèlia y TORAN, Rosa: *La representación política de Barcelona bajo el signo caciquil*, a Historia Social, núm.11, Valencia 1991, p.97-122.
MARTÍ i VALLVERDÚ, Josep: *El partit liberal català davant la crisi de la restauració (1903-1923)*, a Congrés Internacional d'Història Catalunya i la Restauració, 1875-1923, Centre d'Estudis del Bages, Manresa 1992, p. 81-85.
NOGUERA CANAL, Josep: *Berga en temps del CANAL Industrial*, Berga, Àmbit de Recerques del Berguedà, 1989.
NOGUERA CANAL, Josep: *Caciquisme i sistema liberal: Berga, 1881*, Institut de Ciències Polítiques i Socials, Col·lecció Grana - 19, Barcelona 2003.
- (2) SERRA, Rosa i VILADÉS, Ramon: *La colònia Pons de Puig-reig*

(1875-1987), Àmbit de Recerques del Berguedà, Col·lecció "Els Llibres de l'Àmbit" núm. 1, Berga 1987, p.18-21.

- (3) MALUQUER DE MOTES, Jordi: *De la crisis colonial a la Guerra europea: veinte años de economía española*, a NADAL, J., CARRERAS, A. Y SUDRIÀ, C.: *La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica*, Barcelona 1994, p. 87.
- (4) DOREL-FERRÉ, Gràcia: *Les colònies industrials a Catalunya: el cas de la colònia Sedó*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Abat Oliba núm., Barcelona 1992.
- (5) COLOMER, Pere i altres: *Borgonya, una colònia tèxtil del Ter. 1895-1995*, Vic, Eumo Editorial, 1995
- (6) RAMOS Gemma i BENGOCHEA, Soledad: *La patronal catalana y la huelga de 1902*, a Historia Social núm.5, Valencia 1989, p. 77-96.
- (7) BENGOCHEA, Soledad: *Organització patronal i conflictivitat social a Catalunya*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Abat Oliba núm. 144, Barcelona 1994.
- (8) BENGOCHEA, Soledad: *Organització patronal i conflictivitat social a Catalunya*, p. 129-130.
- (9) AMGironella. Lligalls Documentació Junta Local de l'IRS (1911-1927).
- (10) AM Puig-reig. Carpeta 497.4.2.
- (11) Testimoni oral de Filomena Solà Traver que començà a treballar a la fàbrica de cal Pons a l'edat de 7 anys l'any 1916.
- (12) SELLÉS I QUINTANA, Magda: *El Foment del Treball Nacional. 1914-1923*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Abat Oliba, núm.224, Barcelona 2000.
- (13) BENGOCHEA, Soledad: *Los sindicatos patronales en Cataluña: dispersión y unidad (1887-1919)*, a Historia Social, núm.32, Valencia 1998, p. 37-52.
BENGOCHEA, Soledad: *Restauració i actituds organitzatives i corporatives de la patronal catalana*, a "Congrés Internacional d'Història Catalunya i la Restauració, 1875-1923, Centre d'Estudis del Bages, Manresa 1992, p. 251-258.
GONZALEZ CALLEJA, Eduardo: *De Guardia Rural a milicia antiobrero: la trayectoria histórica del somaten catalán durante la Restauración (1875-1923)*, "Congrés Internacional d'Història Catalunya i la Restauració, 1875-1923, Centre d'Estudis del Bages, Manresa 1992, p. 51-60.

Rosa Serra Rotés

PSG. INDÚSTRIA, 40
T. 93 821 45 23
FAX 93 822 08 00
08600 BERGA
CLAU21PS@TELELINE.ES

I M M O B I L I À R I A

Tot tipus de gestions immobiliàries: Compra, Venda, Lloguer

L'immoble que necessiti a la seva mida:

Pis, Duplex, Casa, Finca, Xalet, Parcel·la, Local, Parquing.

Si disposa d'un immoble per vendre o llogar:

Li tramitem la seva venda o el seu lloguer de la millor manera segons siguin els seus interessos i preferències. Li valorem i realitzem un reportatge amb fotografies digitals per anunciar-lo a Internet, si vostè ho vol. Truqui'ns i li explicarem el nostre mètode de treball.